

درباره رینولد آلین نیکلسون، مصحح و مفسر بزرگ مثنوی مولانا

رینولد نیکلسون سال‌های طولانی از عمر گرنامه‌ی خود را صرف تحقیق و تفحص در متون کهن اسلامی و عرفانی کرد ولی شاهکار او در سالیان متمادی، ویرایش و تنقیح مثنوی مولانا بود که تا هم‌اکنون معتبرترین و متداول‌ترین نسخه مثنوی معنوی است.

رینولد نیکلسون سال‌های طولانی از عمر گرنامه‌ی خود را صرف تحقیق و تفحص در متون کهن اسلامی و عرفانی کرد ولی شاهکار او در سالیان متمادی، ویرایش و تنقیح مثنوی مولانا بود که تا هم‌اکنون معتبرترین و متداول‌ترین نسخه مثنوی معنوی است. گذشته از کار سترگ یاد شده، ترجمه مثنوی به زبان انگلیسی و شرح و تفسیر آن در 8 جلد از دیگر کارهای ناب و ماندگار رینولد نیکلسون است.

او در 18 اوت سال 1868 میلادی در ایالت یورکشایر انگلستان متولد و پس از عمری پربرکت و سودمند، در 27 اوت سال 1945 میلادی در کشور خود درگذشت. نیکلسون از اوان کودکی به کتابخانه پدری‌زرگش رفت و آمد داشت و به تدریج با نوشته‌های غیراروپایی آشنایی عینی پیدا کرده بود. او تحصیلات مقدماتی خود را در اسکاتلند آغاز و برای ادامه به کالج ترینیتی در دانشگاه کمبریج رفت و در 24 سالگی جایزه اول دانشگاه کمبریج در زبان‌های هندی را از آن خود کرد. زبان عربی را در دانشگاه لیدن و استراسبورگ فراگرفت ولی آموزش زبان فارسی در دانشگاه استراسبورگ برای او آشنایی با مستشرق بزرگ یعنی ادوارد براون را به همراه داشت که مصاحبت با او دریچه‌های معرفت و آشنایی با بزرگان شرق، به‌ویژه مولانا را برایش گشود.

علاقه به زبان فارسی، نیکلسون را به انتشار برگزیده اشعار دیوان شمس تبریزی در سال 1898 میلادی که با ترغیب رابرتسون اسمیت، استاد عربی بود سوق داد. این اثر به‌نظر کارشناسان فن بسیار استادانه ویرایش، ترجمه و تفسیر شده و با اینکه بیش از یک قرن از ترجمه آن گذشته است، هنوز در زمره آثار بارزش کلاسیک جای دارد.

نیکلسون در سال 1901 هنگامی که 33 ساله بود جانشین ادوارد براون در دانشگاه کمبریج شد و کرسی زبان فارسی را در اختیار گرفت و عضو رسمی آکادمی زبان فارسی شد.

پشتکار رینولد ستودنی بود و او بی‌وقفه کار می‌کرد. گذشته از ده‌ها مقاله تحقیقی، در سال 1905 تذکره‌الاولیای شیخ‌فریدالدین عطار را در 2 جلد تنقیح و منتشر کرد. شخصیت انسانی وی در اثر ممارست با فرهنگ عرفانی شرق، بیشتر از پیش آرام‌تر و متواضع‌تر شده بود و همین امر باعث شد که وی بدون ادعا و دریافت کمک از دیگران در دریای فرهنگ اسلامی به غواصی بپردازد. نیکلسون طرح کاملی پیرامون تصحیح و تفسیر مثنوی مولوی آغاز و به اتمام رساند که به تنهایی برای عمر یک پژوهشگر برجسته و متبحر کافی می‌نماید.

او برای این کار سترگ از زبان‌های انگلیسی، عربی، فارسی و ترکی که به خوبی بر آنها تسلط یافته بود بهره می‌جست. ویرایش، ترجمه و تفسیر 26 هزار بیت از کتاب بزرگی مانند مثنوی عمری 18 ساله از نیکلسون گرفت ولی زحمات او به بار نشست و کار او مورد تقدیر و استفاده میلیون‌ها انسان در سراسر جهان قرار گرفت. مثنوی تصحیح او از دیدگاه باریک‌اندیشان و پژوهشگران برجسته، همواره مورد بررسی قرار گرفته است و نه تنها بر آن ایرادی مترتب نشده است بلکه همواره مورد تحسین و توجه قرار داده‌اند. اگر بخواهیم نظرات مثبت صاحب‌نظران و مثنوی‌شناسان را در خصوص مثنوی نیکلسون به‌طور خلاصه‌وار بیان کنیم باید به ویژگی‌های زیر اشاره شود:

- حذف محققانه ابیات الحاقی به مثنوی
- استفاده در کار ویرایش از نسخ معتبر و قدیمی
- ضبط و ثبت اختلافات نسخ مختلف

به‌نظر اساتید فن، مثنوی تصحیح نیکلسون بی‌تردید بهترین متن مثنوی است که تاکنون در اختیار قرار گرفته است. او در روند تصحیح و تنقیح مثنوی به 10 نسخه از نفیس‌ترین نسخ کهن و خطی قرن 7 و 8 مراجعه کرد و کار مقابله انتقادی را انجام داد. البته او از نیمه دوم مثنوی خود دریافت که در این میان قدیمی‌ترین نسخه مثنوی که به «نسخه قونیه« معروف است و در موزه مزار مولانا در قونیه نگهداری می‌شود، از نظر او پنهان مانده است، پس بی‌درنگ درصدد تهیه نسخه عکسی آن بر آمد، آن را تهیه و به حوزه تحقیق و پژوهش خود افزود.

اگر چه شرح‌های نوشته شده بر مثنوی کم نیستند اما در این بین باید به درخشش شرح 800 صفحه‌ای نیکلسون بر مثنوی مولانا در 2 جلد به زبان انگلیسی اشاره کرد که از دیگر کارهای ارزنده این پژوهشگر بلند پایه است. این کتاب وسعت اطلاعات و دانش این

غربی اهل دل و فرهیخته را به خوبی نشان می‌دهد چرا که او برای نوشتن شرح خود بر مثنوی از 180 منبع تاریخی، عرفانی و ادبی استفاده کرده بود.

به نظر کارشناسان، شرح او بر مثنوی عصاره نظرات دقیق و هوشمندانه خود به علاوه احاطه بر آرا و نظرات شارحان قبلی مثنوی به زبان‌های فارسی، ترکی و عربی است. نیکلسون در مقدمه شرح مثنوی، نام دست‌کم 7 شرح معتبر قبل از خود را آورده است که همگی مورد استفاده وی قرار گرفته‌اند.

ویژگی‌های مهم شرح مثنوی نیکلسون توسط مترجم فارسی آن به شرح زیر خلاصه شده است:

- رعایت اصول ایجاز و پرهیز از اطباب در سخن
 - رعایت امانت در نقل اقوال و آرا و پرهیز از هرگونه تعصب
 - اتکا به روش صحیح علمی
 - اتکا به منابع موثق و دست اول فارسی و عربی
 - ارجاع به منابع و مآخذ غربی و نقل نظایر و مشترکات از آنها
 - مراجعه به شروح دیگر مثنوی (فارسی، عربی و انگلیسی)
 - اتکا به آثار مولانا خصوصا مثنوی برای توضیح مشکلات
 - بیان وقایع تاریخی، مآخذ قصص، امثال و حکم، ضرب‌المثل‌ها، اقوال و اعلام
 - بیان شواهد قرآنی، آیات، احادیث، اخبار و روایات
 - توضیح نکات ضروری لغوی و دستوری
 - توضیح تعبیرات، تاویلات و استعارات دشوار
 - شرح دقایق عرفانی، فلسفی و فقهی
 - تجدید نظر در ترجمه انگلیسی برخی از ابیات مثنوی
 - تجدید نظر در تصحیح چندین بیت مثنوی و نقل انتخاب مستدل و جدید آنها
 - نقل نسخه بدل‌هایی که به هر علت در متن مثنوی مصحح انتقادی وی نیامده است
 - تصحیح بعضی نظرات شارحان دیگر که برای نوشتن شرح خود به آنها مراجعه کرده است
- نیکلسون بدون هیچ کمک و پشتوانه مالی هزینه‌های سنگین عکس‌برداری از نسخه‌های کهن مثنوی را خود می‌پرداخت و از احدی چشمداشت یاری نداشت. او شروح مختلفی که تا آن تاریخ بر مثنوی نوشته شده بودند را جمع‌آوری، مطالعه و مورد پژوهش قرار داد تا در نهایت بتواند اثر سترگ خود را با غنای هر چه بیشتر بین سال‌های 1925 تا 1940 میلادی منتشر کند.
- اگر چه محور اصلی پژوهش و فعالیت‌های تحقیقاتی نیکلسون متمرکز بر آثار مولانا و به‌ویژه مثنوی بود، اما آثار دیگر بزرگان ادبیات فارسی نیز از نظر او پنهان نمانده بودند. شواهد این مدعا را می‌توان در لیست آثار این استاد مشاهده کرد. برای مثال می‌توان از کتاب «شعر و نثر شرقی"؛ که در سال 1922 میلادی منتشر شد یاد کرد که مشتمل بر ترجمه اشعار ابوسعید ابوالخیر، انوری، عطار، باباطاهر، فردوسی، سعدی، عنصری، حافظ، دقیقی و رودکی است.
- نیکلسون از نخستین شرق‌شناسانی است که آثار عطار و به‌خصوص مولانا را به به‌صورتی عمیق به جهان غرب شناساند. همچنین او برای نخستین بار در مجله انجمن سلطنتی آسیایی دست به معرفی کتاب «فیه مافیه"؛ زد تا از این راه آن کتاب ارزشمند را به پژوهشگران غربی معرفی کند. رینولد که خود به ترجمه بخش‌هایی از آن همت گماشته بود، ترجمه کامل آن را به شاگرد خود آبربی توصیه کرد.

قبل از نیکلسون مترجمانی مانند جمر ردهاوس و وینفیلد به ترتیب دفتر اول و کل مثنوی را به زبان انگلیسی در خلال سال‌های 1881 الی 1887 میلادی منتشر کرده بودند، اما نیکلسون با دیدی نقادانه و رعایت ادب به ضعف‌های آنها اشاره کرد و به نحو شایسته‌ای کمبودهای آنها را در دل ترجمه و شرح مثنوی خود پوشش داده است. در حال حاضر مثنوی مولانا در سراسر جهان به بیش از 40 زبان خارجی ترجمه شده و در اختیار همگان قرار گرفته است که از جمله می‌توان به ترجمه‌های ترکی، عربی، انگلیسی، آلمانی، روسی، فرانسوی، اسپانیایی، ایتالیایی یونانی، ژاپنی و... اشاره کرد اما در این میان با گذشت بیش از نیم قرن از تصحیح و ترجمه مثنوی توسط نیکلسون درجه اعتبار آن همچنان در بین فارسی‌زبانان و انگلیسی‌زبانان حفظ شده است و این نشان از عمق و دقت پژوهش به‌کار گرفته شده ایشان است.

رینولد نیکلسون از عمری پربرکت و نسبتا دراز که بیشتر آن را صرف معرفی بزرگان و آثار جاویدان آنها و به‌خصوص آثار مولانا جلال‌الدین کرد، برخوردار بود. او در سن 77 سالگی در 27 اوت 1945 میلادی در شهر چستر انگلستان در حالی که تقریباً نابینا شده بود چشم از جهان فروبست. آخرین اثر او که پس از پایان عمر نیکلسون توسط شاگردش ای. جی. آر. بری به سال 1950 منتشر شد، «رومی شاعر و عارف"؛ نام داشت.

میرحسین ولوی-همشهری آنلاین